

II. EGYETEM- ÉS FELSŐOKTATÁSTÖRTÉNET, TÖRTÉNETTUDOMÁNY

Farkas Gábor Farkas

Szerémi György hitelességének a kérdése*

A mohácsi tragédia kérdésköre napjainkig elképesztő indulatokat gerjeszt. Ennek oka lényegesen összetettebb annál, semhogy egy rövid tanulmányban választ találjunk rá, itt csak egy apró mozzanat igazságát keressük. Ez a kérdés II. Lajos magyar király rejtélyes halála. Úgy véljük: ez a probléma már az adott történelmi helyzetben is politikummal terhelt volt, s a szándékos torzítás és hazugság ennek a rovására írható. A kérdés tulajdonképpen nagyon egyszerű: megölték-e II. Lajost a magyarok menekülés közben, vagy belefulladt a kiáradt Csele-patakba?

A kérdés megválaszolásához szükséges felvázolnunk, hogy II. Lajos meggyilkolásának híréhez valójában kinek fűződött érdeke. A kettős királyválasztás következett abból az alaphelyzetből, hogy I. Ferdinánd trónigényét a dinasztikus jog alapján, az 1515-ös házassági szerződésre hivatkozva nyújtotta be.¹ Ezzel szemben állt Szapolyai János jelölése a trónra, amelynek előzménye a magyar rendek 1505-ös rákosi végzésben hozott határozata volt.² Az európai és a hazai közvéleménnyel tehát el kellett hitetni, hogy az erdélyi vajda méltatlan a magyar uralkodó szerepére, hiszen megsértette a dinasztikus jogrendet, amelyben a házassági szerződés révén Habsburg Ferdinánd lett a törvényes utódja II. Lajosnak. Ehhez járult hozzá az a vád, hogy a legszörnyűbb bűncselekményben, a király meggyilkolásában is ő a felbujtó, s ráadásul öccse az ítéletvégrehajtó. A 16. században ez a vád volt a legcélszerűbb eszköz a politikai vetélytárs semlegesítésére.

Végezetül: a magyar történelemben teljesen harmadrangú dolog, hogy Szapolyaiék megölték-e a magyar királyt vagy nem. A mohácsi csata utáni évtizedek menetét semmilyen mértékben nem befolyásolta ez a legenda, s a Habsburg trónigényt illetve a török előrenyomulást sem gátolhatta meg. Ugyanakkor a legenda természetrajza több vonatkozásban is hasonlít a későbbi

* Szeretnék köszönetet mondani BAKOS Józsefnek, BARSÍ Jánosnak, BENE Sándornak, CSUTI Elemérnek, DÉNES Iván Zoltánnak, ERDÉLYI Gabriellának, FURKA Tamásnak, JOBBÁGY Andrásnak, KULCSÁR Péternek, MONOK Istvánnak és Boris NIKSIČnek, akik számtalan remek ötlettel és kíméletlen kritikával láttak el munkám során. A tanulmány teljes terjedelmében a Magyar Könyvszemlemben fog megjelenni, itt csak a Szerémi Györgyről szóló fejezetet közöljük.

¹ HERMANN 1961. – KOSÁRY 1978. 10–49. – KUBINYI 1981. 66–107.

² SZABÓ 1908. – SZABÓ 1909. – Vessd össze SZEKFÜ 1911/1. 448–451. recenziójával – SZABÓ 1911. 553–555. erre adott válaszával – SZEKFÜ 1911/2. 654–655. vitázárójával – FRANKÓI 1918.

korszakokban történt politikai gyilkosságokra vagy gyanús körülmények között elhunyt uralkodók és politikusok körüli híresztelésekre: gondoljunk csak Zrínyi Miklós, Széchenyi István, Tisza István vagy Teleki Pál halálára.³

Történetünk egyik kulcsfigurája Szerémi György.⁴ Munkáját, amely 1840-ig majdnem teljesen ismeretlen volt a történeti irodalomban, Verancsics Antal esztergomi érsek felkérésére írta meg.⁵ Mindkettejük politikai pályája Szapolyai János mellett kezdődött el, Verancsics a 30-as években diplomataként igyekezett János király külpolitikáját képviselni. Szapolyai halála után 1544-ben Fráter Györggyel meghasonlott, külföldi diplomataként távozott Erdélyből is, majd öt év múlva I. Ferdinánd oldalára lépett át. Tervei között szerepelt Antonio Bonfini magyar történelmének folytatása, ezért mozgalmas élete során tervszerűen gyűjtötte a legkülönbözőbb feljegyzéseket, jó néhány ismert és ma még ismeretlen embert bízott meg, hogy írja meg az általa megélt eseményeket.⁶ A legjelentékenyebb mű, amelynek a megírására az átállás előtt közvetlenül bízta meg Szerémit, beleilleszthető azon kéziratok csoportjába, amelyeket Verancsics felkérésére írtak meg egykorú szemtanúk.⁷ Szerémi művének vezérvonala meglepő módon hasonlatos volt ezekkel a munkákkal: a magyar uralkodó elit volt a bűnös a történelmi nyomorúságért, amely mögött kicsinyes bosszúvágy, kevélység, s I. Ferdinándtól, aki a régi hit oltalmazója, való elfordulás húzódott. Ugyanakkor II. Lajos király halálát Brodarics változatában mesélte el a gyűjtemény első darabja, de történelmi nézőpontját már Ferdinánd-pártiság jellemezte.⁸ Nagyon fontos, hogy itt olvashatjuk a magyarázatát Lajos rejtélyes eltemetésének és meg is nevezte a király első elföldelőit.⁹ Ebbe a csoportba tartozott még Zay Ferencnek tulajdonított munka, amelyben meg is fogalmazódott világosan a vád: „a gonosz urak hozzá nem látása miatt lőttek ezek mindenek.”¹⁰

Gévy Antal a bécsi levéltár őre találta meg Szerémi lappangó kéziratát

³ Példaként állt előttünk BENE-BORIÁN 1988. kiváló munkája, amelyben a szerzők Zrínyi Miklós halála körüli legendaképződésnek jártak utána.

⁴ Szerémi életére és művére lásd: ZILAHY 1860. 160–200. – ZSILINSZKY 1878. 250–255. – DUDÁS 1886/1. 242–252. – DUDÁS 1886/2. – ERDÉLYI 1892. – SZÁDECZKY 1892/1. – SZÁDECZKY 1892/2. – ACSÁDY 1894. 1–59. – VID 1910. – ERDÉLYI 1941.

⁵ Művének kiadását lásd SZERÉMI 1961.

⁶ Verancsics életére és műveire lásd: SÖRÖS 1898. – BARTONIEK 1975. 35–56.

⁷ ACSÁDY 1894. 32–40.

⁸ BARTONIEK 1975. 44–51. – VERANCICS II. 1857. 12. „igin megkegyetlenedinek az magyar urak szegénység ellen, sokkípen nyomorgaták az kereszteseket.” 22. „János vajda nem írkezik vagy nem akara jönni az erdélyi nippel Mohácscsá az király mellé az viadalra.” 64. „Ugy az Úr Isten megbünteti az kevíly magyarokat, mert nagyobb szimírem és bosszúság nem lehet, mint mikor egy vitéznek tollát fejből szedik, az fegyvert oldaláról ódják, és az ő lakóheliből kiverik.”

⁹ VERANCICS II. 24–25. „Lajos király az hadból megfutamik, ki csakugyan ottan Cselénél egy fogban a sárban vesze. (...) János vajda Fejérvárra mene, az Lajos király testét meghozatá az mohácsi mezeiről s sárból, kinek testit az halászok sárba benyomták vala, hogy az terek meg ne találja.”

¹⁰ VERANCICS II. 157. – ZAY 1982. 35. „Az Lándorfejérvár elvesztésének oka e vót és így esött.”

és ismertette először.¹¹ Nem sokkal később Jászay Pál csapott le rá és dolgozta fel művében, amely jelentős részben erre a kéziratra épült.¹² A krónikát először Wenzel Gusztáv adta ki a múlt század derekán.¹³ Szerémi alkotásának több kézírata nem ismert, így nem tudjuk ellenőrizni, hogy írása során mennyi torzulás következhetett be. Ez az egy példány maradhatott fent a műből, mert kifejezetten Verancsics számára készült és lemásolását valószínűleg nem engedélyezte. Szerémi nem azért írhatta a történeti munkáját, hogy később megjelenhessen, hanem tudta nagyon jól, hogy az esztergomi érsek csak felhasználja a később elkészítendő munkájához.¹⁴ Ezt a megbízást 1544–1546 között végezhetette el, mert kéziratának egy megjegyzéséből kiderült, hogy megbízóját, Verancsics Antalt, mint erdélyi prépostot emlegette. A kötet a 17. század elején még a Verancsics család gyűjteményébe tartozott és Verancsics Faustus írta rá a címét. Tehát Szerémi Verancsics Antal adatközlői közé tartozott és a készülő nagy történeti munkájához szolgált volna adalékkal.¹⁵

Históriájának forrásait négy helyről meríthette: régebbi szóhagyományozás, egykorú szóbeli vagy írásbeli értesülés, személyes tapasztalat illetve az általa kitalált történetek. Ezt a négy réteget élesen el kell különítenünk.¹⁶ Ez különösképpen érvényes, ha Szerémi egyik leghírhedtebbé vált történetét, II. Lajos rejtélyes halálát vesszük görcső alá.¹⁷ Már a régebbi történeti irodalom is aláhúzta Szerémi elbeszélésének hiteltelenségét. Általában a korra jellemző adaléknak tekintették, amelynek megbízhatósága megkérdőjelezhető és inkább a tárgyalt időszakban keletkezett mendemondákról nyújt érdekes kiegészítést. Kiemelték Szerémi hiszékenységét, főleg a hallomásból begyűjtött pletykák és történetek vonatkozásában.¹⁸ Értékét mégsem szabad lebecsülni, hiszen korának politikai legendáit örökölte meg és általa

¹¹ GÉVAY 1840. 167–175. „A bécsi császári udvari könyvtár kézíratai között egy ily című is találtatik (...) Ebben, valamint egy külön levélben II. Lajos király haláláról, minden eddigi előadásokkal, és, mint több belső okok mutatják, az igazsággal is merőben ellenkező elbeszélés találtatik.”

¹² JÁSZAY 1846.

¹³ SZERÉMI 1857. XXVII. Wenzel szerint Szerémi munkája nem volt ismeretlen a 16. és 17. században sem, ám művét minden kritikai hivatkozás nélkül használták. Jó példa erre Mrnavić Tomkó János bosnyák püspök Beriszló Péter életéről írt könyve, ahol említette Szerémi históriáját. Tomkó – aki a II. Szilveszter bulája hamisítójaként vált hírhedté – 1615 táján Verancsics Faustus csanádi püspök gazdag könyvtárában és kéziratgyűjteményében kutatott. Lásd erre KARÁCSONYI 1913. 2. – ACSÁDY 1894. 33.

¹⁴ ACSÁDY 1894. 34–35.

¹⁵ ACSÁDY 1894. 33. – BARTONIEK 1975. 44–86.

¹⁶ DUDÁS 1886/2. 10. – VID 1910. 37–38.

¹⁷ SZERÉMI 1961. 287–288.

¹⁸ DUDÁS 1886/2. 12–17. – ACSÁDY 1894. 50–52. – ERDÉLYI 1892. 106–107. – SZÁDECZKY 1892/1. 58–60. – VID 1910. 38–42. Figyelemreméltó az értékelése: „De bármily hibásak legyenek is Szerémi történeti följegyzései, mint kultúrtörténeti adatok, értékeiből nem veszítenek. Mert akár a Csele-patakba fűlt II. Lajos, akár Zápolya György ölte meg cseh kardjával, ez utóbbi értesítésével tudunkra adja, hogy a cseh kard nem volt ismeretlen fogalom. Tehát maguk a pusztá tények hibásak, sőt valótanok is lehetnek, de a ruha, melybe Szerémi azokat öltöztette, korszerű és jellemző.”

ismerhetjük meg azt a hiedelemvilágot, amely a 16. század első felének elitjéhez köthető. Elbeszélésének gyenge pontjai jól mutatják, hogy mennyire óvatosan kell bánni történeti forrásként munkájával. Ezek közé sorolhatók azok az adatok, amelyek egyszerűen koholmányok, vagyis nem felelnek meg a valóságnak. Ám van számtalan állítása is Szeréminek, amelyek történeti tényként kezelhetők, ám elferdítette őket. S végül korának eseményeiből akad, amelyekről nem tudósított. A koholt anekdoták valószínűleg nem mind Szerémi szerzeménye, inkább naivsága és jóhiszemősége folytán bekerült rémtörténetek. Ezeknek a forrásai lehettek a már említett népének és újságok, illetve a szájhagyomány útján terjedő hiedelmek.¹⁹ Komoly vitát hozott az a kérdés is, hogy ki írhatta a Szerémi művéhez csatolt levelet II. Lajos haláláról. Szerémi az alább közölt elbeszélésekkel szemben a hivatalos változatot is megemlítette munkájának elején, illetve a mohácsi csata elbeszélésekor. Az elemzés megkönnyítésére két hasámban hoztuk a függelékben Szerémi és Tatai beszámolóját a királygyilkosságról.²⁰

Gévay Tatai Miklós levelét Szeréminek tulajdonította. Wenzel, a kézirat első kiadója, ezzel ellentétes álláspontra jutott, miszerint II. Lajos király haláláról szóló levél már nem a királyi káplán munkája. Ugyanezt gondolta Erdélyi László is, aki a két szöveget tartalmilag elemezve, lényeges különbségek miatt nem tartotta az utóbbi beszámolót Szerémi művének. Sőt megkockáztatta, hogy Szerémi nem ismerte, így nem is fordíthatta le magyarról latin nyelvre Tatai levelét. Vid Jeromos ennél is továbbment, szerinte a munka többi része sem származhatott Szerémi kezétől, a benne fellelhető hibák többsége a kézirat másolójától eredhetett.²¹ Erdélyi volt az első, aki megkísérelte Szerémi értékét többféle nézőpontból elemezni. Megállapította, hogy forrásai között nagy számban találhatók népmondák, ugyanakkor feltűnt neki, hogy országos jelentőségű dolgokról a történetíró nem tett említést. Művének iránya meghatározta a történelmi személyek értékelését is, II. Ulászlót kivéve az itt szerepelt királyok mind az ország romlását okozó magyar urak kezeitől estek el. Szádeczky Lajos ezzel ellentétben már munkája előszavában leszögezte, hogy számára egyértelművé vált: a Tatainak tulajdonított levél – a bécsi kézirat beható tanulmányozása után – is Szerémitől származott.²² Az eltérő álláspont hosszú és szenvedélyes vitát eredményezett, amelynek a tétje nem volt csekély. Ugyanis, ha bebizonyosodik, hogy a Tatai-féle levelet is Szerémi írta, akkor a

¹⁹ Jó példa erre a Corvin-fiúk meggyilkolásának a legendája. SZERÉMI 1961. 53. „*És amidőn Imre gyorsan Horvátországba érkezett s a hercegné házánál lováról leszállott, hogy játszottak a gyermekek, Korvin János fiai pajtásaikkal s meglátták Imrét, tisztjüket, abba hagyták a játékot, nevelő atyjukhoz futottak, s mondták a szegények: Apám, az ám, mit hoztál nekünk? - És mondta: Hoztam, uramnak fiai. És az ártatlanok mindegyikének adott egy-egy kis dobozt a kezébe. Édes sütemény volt az, és örültek a gyerekek az ilyen nyalánkságoknak. De keserű volt végül nekik, csakhamar betegségbe estek, s két hét alatt eltávoztak a világból Atyjukhoz. És ez volt már az 1500. évben.*”

²⁰ SZERÉMI 1961. 111–112. illetve 286–290.

²¹ GÉVAY 1840. 167. – WENZEL 1879. VII. – ERDÉLYI 1892. 8–14. – VID 1910. 40.

²² SZÁDECZKY 1892/1. 4.

királygyilkosság mindössze a királyi káplán három különböző helyen említett rémtörténete, amelyet más hiteles forrás nem támasztott alá.²³ Tatai levele erősítette volna meg Szerémi históriáját egy másik szemszögből és járult volna hozzá a hitelességéhez, mint még egy megbízható „szemtanú” a gyilkosságban.²⁴

A helyenként személyeskedő polémia főbb kérdései a szerzőség és a hivatkozás körül forogtak. Szerémi írta Lajos haláláról szóló „Kesergő levelet”, vagy Tatai Miklós? Ha Tatai Miklós írta ezt a beszámolót, akkor ő használta forrásul Szerémit, vagy Szerémi merítette belőle a királygyilkosság történetét?²⁵ Erdélyi Szerémit tartotta Tatai Miklós fő forrásának, amelyet tartalmi vizsgálattal igyekezett alátámasztani, nevezetesen: bizonyos megállapítások csak Tatainál fordultak elő, míg néhány tényben Szerémi volt pontatlanabb.²⁶ A vitát lezárva Szádeczky kiemelte, hogy Szerémi „Emlékiratának” kiegészítésére, éppen a hibás adatok javításának szándékával írta Szerémi „Kesergő levelét”, szerzőjének viszont – a hitelesség miatt – Tatai Miklóst tüntette fel.²⁷ Második értekezésében nem látta bizonyítottnak, hogy a Szeréminek tulajdonított kézirat, amely bizonyosan 16. századi, az udvari káplántól származik vagy nem. Szerinte az íráskép sokkal tisztább, mintsem első fogalmazvány lenne, alig van benne javítás és betoldás. Szádeczky szerint a javító magyar származású lehetett és a kézirat valószínűleg egykorú másolat. A meglepő fordulattal záródó múlt századi vita eredménye a mai napig nem lelhető fel a Szerémivel foglalkozó forráskiadványokban és tanulmányokban. Szádeczky az akkor még Bécsben lévő kéziratot a budapesti Egyetemi Könyvtárba kérte és szeminaristáival tanulmányozva döbrent rá arra, hogy Wenzel kiadásának a végéről hiányzik három levél, amelyet Erdélyi, bár a vitában elismerte ezt aényt, 1941-es

²³ Szerémi négyszer említi Lajos király halálát, kétszer a Csele-patakba fullasztja bele, kétszer Szapolyai György öli meg. SZERÉMI 1961. 51. „*És nagy haddal készült fel, s elhozta anyját Lajos királynak, aki szegény a mocsárba esett.*” – SZERÉMI 1961. 104. „*Ugyanaz a Lajos király gyermekkorától fogva mindig gyakorolta a lányokkal való feslettséget, mert azok a lator udvari emberei inkább rosszra tanították, mint jóra, amit én gyakran láttam. És ő, mondják, rút halállal egy mocsárban elmerült lovával.*” – SZERÉMI 1961. 112. „*Egy magyar vitéz, hogy meghallotta, hogy János király meghalt, mondja: Már fel kell tárnom Lajos király halálát.*” – SZERÉMI 1961. 171. „*De én visszatértem a csensztohovai búcsúról. És ezen az utamon hallottam először Žarkiban a parókustól, miképpen halt meg Lajos király Szepesi György keze által, amiképpen fentebb megíratott.*”

²⁴ ERDÉLYI 1893. 544–546.; 731–732. – SZÁDECZKY 1893. 819–824. – ERDÉLYI 1894. 62–69. – SZÁDECZKY 1894. 69–73.

²⁵ SZÁDECZKY 1893. 821. „*De vajon mi az oka Erdélyi feltevései e színeváltozásainak? Nyilván nem egyéb, mint hogy értekezésében azt akarja valószínűvé tenni, hogy Lajos királyt Szekcsőn ölték meg. Mennél több forrás mondaná ezt, annál valószínű. Azért kell 2–3 forrást kimutatni.*”

²⁶ ERDÉLYI 1894. 65. – ERDÉLYI 1941. 34–52.

²⁷ SZÁDECZKY 1894. 73. „*Szerémi a maga munkáját az 1540-es évek végén írta. Élt-e még akkor Thatai? Ismerte-e Sz. munkáját, amely egyetlen példányban lappangva maradt fenn ránk a bécsi könyvtárban? S ha ismerte és abból írta volna a kesergő levelet: hogyan került az ő (a Thatai) munkája is annak az egykorú (német?) másolónak a kezébe s onnan a Szerémi-codexbe? S miért csinálták volna az egykorúak s a közel-egykorúak (akik mindnyájan jobban tudhatták pedig, hogy kinek a munkájával van dolguk) ami felültetésünkre azt a confusiot, hogy éppen a Thatai levelére írják rá, hogy »Historia rerum Hungaricarum a Georgio Sirimiensi stb. scriptitata.«*”

könyvében sem tüntetett fel. Ugyancsak hiányzik a húsz évvel későbbi Szerémi-fordításból is: valószínűleg mind a két esetben a hibás múlt századi kiadást (1857) vették alapul a fordítók és nem az eredeti kéziratot, noha a kötet 1933-tól már az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonában volt.²⁸ A szerzőség kérdésének bizonyítékát a kézirat utolsó levelének verzőján találhatjuk meg, mivel Szerémi a következővel fejezte be históriáját: „Írta mindezeket Szerémi György pap, aki káplánja volt egykor az ifjú Lajos királynak, s az ő halála után János királynak, aki velük sok veszélyben forgolódott, de hiába fáradozott, mert tőlük semmit sem kapott, de ő mindazonáltal nekik tanácsolgatott amennyire csak tudott, s az Isten kegyelméből nekik gyakran jövendölgetett, midőn véleményét hallatta, s midőn Czesztochowából megtért és Krakkóban időzött, ezeket emlékezetében gondosan rejtegette s végül emlékezete után megírta, midőn a boldogságos szűz őt arra megsegítette.”²⁹ Szerémi az eddig hiányzó részben röviden leírta I. Ferdinánd bevonulását Budára, majd pedig a Habsburg uralkodó megkoronázását. Kiemelte a magyarok Ferdinándhoz fűződő reményeit és csalódásukat. Beszámolt János király Lengyelországba meneküléséről és Szulejmán segítségéről, utána a magyar király visszatéréséről.³⁰

A mohácsi csata 400. évfordulójára egy igényesen válogatott tanulmánykötet jelent meg, amely az addigi kutatásokat összegezte.³¹ Gyalókay Jenő kiváló hadtörténeti elemzésének a végén több oldalon emlékezett meg II. Lajos halála körüli rejtélyekről.³² Több ellentmondásra hívta fel a figyelmet a Tatai-féle beszámolóval kapcsolatban és Szerémit nem tartotta hiteles forrásnak. Kétségtől elgondolkasztató, hogy a törökök által lekasabolt Tomori, akinek levágott fejét dárdára tűzték, a csata után megmenekülhetett Szapolyai György társaságában. Szulejmán a holttestek azonosításához fogságba esett, majd később kivégzett magyar katonákat használt fel, akik bizonyára jól ismerték a vezérüket.³³ Hihetetlennek tűnik, hogy a véres történet szemtanúi közül senki sem akadt, aki erről a gyilkosságról beszámolt volna. Furcsa a már említett magyar katona is, aki Szapolyai János halálakor, a mohácsi csata után tizennégy évvel hajlandó csak erről mesélni. Ellentmondásos az a része is a történetnek,

²⁸ SZERÉMI 1941. Bevezető: „Egy ideig húzódoztam attól, hogy a Szádeczky akadémiai értekezésében különösen rossz hírbe hozott Szerémivel magamat kompromittáljam...” – ERDÉLYI 1941. 30–34. A kéziratot elemezve nem állapította meg a kiadás csonkaságát. – ERDÉLYI 34–52. Az emlékirat bírálata. – ERDÉLYI 1893. 545. „Az az egy adat, mely eddig a codex végén lappangott s mely most Szádeczky szerint egyszerre egyetlen szóval megdönt...” – SZÁDECZKY 1893. 819. Erdélyi megállapítása, miszerint Tatai írta volna a levelet, a kézirat csonka kiadásán (Wenzel, 1857) alapult.

²⁹ SZÁDECZKY 1892/2. – SZERÉMI KÉZIRATA [134v]

³⁰ SZÁDECZKY 1892/2. – SZERÉMI KÉZIRATA [128v] Nem tudni, hogy Tatai levele kihez íródott: „De morte Ludovici regis est epistola flebilis (...?) et ad Reverendissimum (...)lem ep(isco)pum (...)aralaen.(?)” Szádeczky igénybe vette Szilágyi Sándor, az Egyetemi Könyvtár akkori igazgatójának a segítségét, ám hiába világították át a címezést, nem sikerült megfejteniük.

³¹ MOHÁCS 1926.

³² GYALÓKAY 1926. 246–255.

³³ THÜRY I. 248.

amelyben Lajos holttestének visszaszállításáról esik szó, ugyanis elképzelhetetlen, hogy a csatából elmenekült katonák visszatérnek még egyszer a Csele-patakhöz, és lámpavilágnál temetik el a királyt, amikor tudjuk jól, hogy Szulejmán egész éjjel harckészültségben tartotta az embereit. Viszont mindenki számára ismert tény volt, hogy Lajost a patak partján találták meg, így muszáj volt a holttestet is a történet hitelessége miatt odaszállíttatni. A menekülő király sebesülésére, amelyet három kortárs török történetíró is megerősített, kézenfekvő magyarázat volt, hogy az információt a törökök maguktól a magyar hadifoglyoktól szerezhették, akiktől szerették volna megtudni: mi történt Lajossal. Ezt a kútfőt támasztja alá Szulejmán már idézett fethnáméja, amikor a király sorsáról semmi bizonyosat nem tudott, hiszen hadifoglyoktól és nem az általuk megbízhatónak tartott török forrásból szerezte be ezt az értesülést. Az időrend szempontjából is megkérdőjelezhető Szerémi hitelessége, hiszen történetében a nagy leszámolás csütörtökről péntekre virradóan esett meg, míg a temetésre csütörtök hajnalban került sor. Tehát a királyt előbb eltemették vértől ázott ruhájában, aztán másnap éjszaka gyilkolta meg Szapolyai György Dunaszekcsőn.³⁴

A mohácsi csatavesztés hírére menekülő Mária királyné Neszmélyen értesült férje haláláról Czettrich Ulrik királyi kamarástól. Ekkor még tartotta magát az a történet, hogy hátha megmenekült a király és maga Mária is bizakodott benne.³⁵ Miután minden remény eloszlott Lajos sorsát illetően, a királynő Sárffy Ferenc győri kapitányt bízta meg a holttest felkutatásával. A későbbi legenda születéséhez hozzájárult – felemás módon – ez a jelentés is, mivel sem a kihantolás idejét, sem a helyét nem árulta el, s nyitva hagyta azt a kérdést, hogy ki és mikor temette el legelőször a szerencsétlen királyt. Az eseménynek nagy valószínűséggel az áradás után kellett bekövetkeznie, amikor a víz annyira visszavonult, hogy az ott fulladt holttestek is előbukkanhattak és a török is biztonságos távolságra lehetett. Ez leghamarabb szeptember 3-a után történhetett meg. A legenda másik támpillérét jelentette az a Sárffy levelében is rögzített tény, miszerint Lajos holtteste ijesztő állapotban volt, teljesen szétrohadt és a fogazata illetve a jobb lábán lévő jegy alapján ismerték csak fel Czettrichék. „Ez itten a király őfelsége, az én mindig legkegyelmesebb uram holtteste, ez egészen bizonyos!, s térdre borulva, sírva megcsókolta. Minthogy így felismertük, kiástuk a testet, először fejét, aztán arcát lemostuk, és egész pontosan felismertük azokról a jegyekről, melyek őfelsége fogain voltak. (...) Nem akarok hízelegni, de főtisztelendő uraságod kegyeskedjék elhinni nekem, hogy sosem láttam emberi holttestet, mely ennyire épen maradt volna, ennyire ne lett volna undorító és ijesztő.”³⁶ Ezzel ellentétben Tatai beszámolójának van

³⁴ THÜRY I. 384. – GYALÓKAY 1926. 250. és a 296. jegyzet. – SZERÉMI 1961. 112; 288. Nem tartjuk kizártnak, hogy Tatai levelében említett vértanúság és a bátaszéki Szent Vér összekeverése is segített a mondanakör továbbfejlődésének.

³⁵ JÁSZAY 1946. 47. – ORTVAY 1914. 204–206. – GYALÓKAY 1926. 251–252. – FRANGEPÁN 1927. 24–26. – BARTA 1977. 6–7.

³⁶ MOHÁCS 1987. 92–93. – GYALÓKAY 1926. 252–254. Kenyeres Balázs a törvénytörvényes orvostan

még egy gyenge pontja, miszerint nincs forrás, hogy Szapolyai küldte volna őt, vagy valaki mást a király holttestének felkutatására. Szerémi (és Tatai) beszámolóját egy múlt században előkerült oklevél és egy gyűrű tette végképp hiteltelenné. Az oklevél azt tanúsította, hogy 1527. június 4-én Báthory István nádor jelenlétében az elhunyt király pecsétgyűrűjét Horváth Márton visszaszolgáltatta Mária királynénak. „Báthory István, Magyarország nádora és a kunok bírja ezennel tanúsítjuk, hogy nemes mlatoviti Horváth Márton néhai felséges Lajos király úrnak a pecsétgyűrűjét – amelyért felséges Mária királyné úrnő a Miklós mester, pécsi kanonok pecsétje alatt kelt írással őt küldte el a közelmúlt napokban azokhoz a jobbagyokhoz, akik néhai Lajos király úrnak az öltözkét a mohácsi mezőről magukkal vitték – jelenlétünkben hűségesen átszolgáltatta a királyné őfelségének, amelyet azután őfelsége a tanácsos urak jelenlétében szétvágatott. Őfelsége mentesítette őt ezzel az üggyel kapcsolatban, most pedig őfelsége példáját követve mi is a jelen oklevelünkkel teljességgel feloldjuk őt minden felelősség alól. Kelt Pozsonyban, Keresztelő Szent János születésének ünnepén, az Úrnak egyezerötszázhuszonhetedik évében.”³⁷

Sárfy jelentésében nem esett szó semmiféle gyűrűről, pedig a nagy jogi jelentőséggel bíró pecsétgyűrű haláláig rajta volt Lajoson. Miután a csata végeztével Buda felé nyomuló török sereg elhagyta a helyszínt, a rejtekhelyükről előmerészkedett környékbeli parasztok megtalálták a király holttestét, ami valószínűsíthetően szeptember első hetében történhetett. Így októberben a holttest felkutatására küldött Sárfy már nem találta a gyűrűt, hiszen akkor említést tett volna róla a jelentésében. Talán a következő év tavaszára jutott el Pozsonyban tartózkodó Máriához a hír, hogy megtalálták a gyűrűt és azt az aranszív-medált, amelyet Lajos haláláig viselt. Horváth Mártont bízták meg azzal a feladattal, amelynek megbízólevelét Oláh Miklós, az akkori királyi titkár állított ki, hogy szerezze vissza ezt a kincset. Ez az oklevél bizonyította a későbbiekben, hogy Horváth eleget tett a megbízásnak és a jobbagyok hűségesen megőrizték, majd visszaszolgáltatták az ékszereket.³⁸ A gyűrűspeccsével megerősített okleveleket a királyt mindenhová elkísérő jegyzője írta és bizalmas jellegű írásbelisége miatt a királyi kabinetiroda szerepét töltötte be az uralkodó mellett.³⁹ Mivel jogosulatlan birtokosa visszaélést követhetett volna el a gyűrűvel, ezért nem lepődhetünk meg Horváth küldetésén. Tanuk jelenlétében a gyűrűt szétvágta és ezt oklevélben is megerősítették. Ugyancsak fontos volt érzelmi szempontból Lajos nyakában lógó aranszív, amelyet ezután Mária haláláig hordott, mivel végrendeletében külön is megemlékezett róla. „Férjem, a király halála óta arany szívet hordtam magamon, amelyet ő is élete végéig viselt

akkor legnagyobb szakértőjét kérte fel a vélt ellentmondások feloldására. Kenyeres szerint nem áll ellentétben az a két tény, hogy egyrészt Lajos arcvonásai felismerhetetlenségig eltorzultak, míg a hat hétig nedves helyen feküdt holttest kezdeti rothadása csökkent, majd megszűnt.

³⁷ PROKOPP 1967.– KISS 1976. 507–512. – Az oklevél fényképét közölte újabban PROKOPP 1983. 275.

³⁸ Ugyanezt erősítette meg VERANCICS II. 24–25.

³⁹ BERTÉNYI 1986. 178–179. – KUMOROVITZ 1993. 71–73. – BERTÉNYI 1994. 247.

volt. Parancsolom, hogy ez a szív a láncocskával együtt, amelyen függ, beolvasztassék és a szegények között szétoztassék. Két ember társa volt azok haláláig, kik az életben, szeretetben és hajlamban soha elválasztva nem voltak, azért semmisüljön meg az és változtassa meg alakját, éppúgy, mint az egymást szeretők testeik.”⁴⁰

Szerémi beszámolóját így nem tarthatjuk hitelesnek, miszerint: „arany kereszt függött a nyakán, vékony ruhában és ingben volt, amint levetköztették, s az ujján jegygyűrű volt még tanulságul” illetve Tatai állítása: „nyakában vékony aranyláncon függő kis kereszttel, s a házassági hűség aranygyűrűjével ujján” nem lehet igaz, hiszen a pecsétgyűrű és a nyaklánc csak 1527 júniusában került vissza Mária királynéhoz, addig azok a Mohács környékbeli parasztok őrizték, akik megtalálták és eltemették II. Lajost. S ha mind a két állítólagos szemtanú ebben a fontos mozzanatban valótlant állít, akkor történetük hitelességét a többi pontban is megkérdőjelezhetjük. Az oklevélben foglaltak szerint a királyi gyűrűspecsetet széttörték, ezért meglepő volt, hogy a múlt században előkerült egy másik arany pecsétgyűrű „S(igillum) Ludovici Regis” körirattal Jankovich Miklós gyűjteményéből. A kollekció elárverezése után Andrassy Manó tulajdonába került, aki az 1876. évi árvíz-károsultak javára rendezett kiállításon mutatta be az ékszert és a gyűrűnek azóta se híre, se hamva.⁴¹ Andrassy ismerte a Báthory-oklevelet, amelyet másfél évtizeddel ezelőtt ő adott ki először, csakúgy, mint a kérdéses pecsétgyűrűt, amelynek a rajzát is közölte. Az oklevél állítása és a pecsétgyűrű létezése közötti ellentmondást azzal igyekezett megmagyarázni, hogy II. Lajosnak két gyűrűje létezett, s csak az egyiket vágatta ketté Mária. Ám ez a magyarázat bizonytalan alapokon áll több szempontból is. Egyrészt valószínűtlen, hogy a kérdéses gyűrűspecset felkutatására ilyen nagy gondot fordító Mária és a nádor ne lett volna tisztában, hogy létezik-e másik gyűrűje Lajosnak és erről ne ejtett volna szót az oklevélben. Másodrészt, ha mégis létezett, akkor a Mohácson meglelt gyűrűvel együtt megsemmisítették volna az oklevél-hamisítók elleni védelem miatt. Harmadrészt, ha a 19. században előkerült pecsétet nem tudták volna megsemmisíteni valamilyen ok miatt, akkor mindenképpen megemlékeztek volna erről is az oklevélben, hogy a jogosulatlan használatot megakadályozzák. Végezetül, az Andrassy által közölt pecsét képe nem egyezik azokkal a lenyomatokkal, amelyeket II. Lajos gyűrűspecsetjével látott el az általa kiadott okleveleken.⁴²

⁴⁰ ORTVAY 1914. 186.; 430. – PROKOPP 1967. 528. – KISS 1976. 507–512.

⁴¹ IPOLYI 1876. 497.

⁴² ANDRÁSSY 1861. 49–64.; [V]–VI. tábla „E gyűrű Belgiumból került vissza. Mások meg azt állítják, hogy Jankovich ezen gyűrűt egy Munkács vidékén lakó orosz paptól vette legyen, s hogy ezen gyűrű Munkács vidékén találtatott volna.” – MARGALITS 1902. 91. Carol Ryme németalföldi diplomata 1571-es konstantinápolyi utazása során Mohácsnál megemlítette, hogy Lajost a pecsétgyűrűjéről ismerték fel. Tehát a történetnek ez a része majdnem fél évszázaddal később is elevenen élt Moháccsal kapcsolatban. – HLATKY 1938. 79–80. „A meglévő gyűrű formája, az aranyban olvasható vésés egyaránt a XVI. századra utal. Ettől függetlenül lehetne ugyan hamisítvány, ellenben a zománcozás színe és technikája azt bizonyítja, hogy XVI. századi ötvös műve.” – GYALÓKAY 1926. 328. jegyzet. – PROKOPP 1967. 531–533. – KISS 1976. 507–512.

Nem hallgathatjuk el viszont azt a zavaró tény, hogy a Sárffy-jelentéssel ellentétben egy velencei kém szerint Czettrich lehúzta Lajos rothadó kezéről a jegygyűrűjét, szakállát kitepte és mindezt bizonyítékként egy zsebkendőbe csomagolva vitte Máriának. Ennek ellentmond, hogy Sárffy a gyűrűről nem ejtett szót Brodaricsnak szóló jelentésében, pedig bizonyára fontos aktus lett volna az ékszer lehúzása és a szakáll kitepése a holttest azonosításában. Ugyanakkor ebben a kémjelentésben is azt olvashatjuk, hogy a király teste sértetlen volt. Mégis találhatunk magyarázatot a másik gyűrűre. Andrassy tanulmányában bemutatott ékszer, amely nem azonos a csata után a jobbágyok által meglett és 1527-ben Mária jelenlétében szétörtött pecsétgyűrűvel, valószínűleg Lajos jegygyűrűje lehetett, amelyet Czettrich állítólag elvitt a királynénak. Ezért nem tehettek említést a Báthory-féle oklevélben a múlt században előbukkant gyűrűről, amely feltételezhetően Belgiumból Jankovichon keresztül került Andrassy birtokába. Mivel a Sárffy Ferenc jelentésében nincs szó arról, hogy a királyt a gyűrűjéről ismerték volna fel, elképzelhető, hogy a későbbi legendáriumban ez a mozzanat (Czettrich lehúzta a jegygyűrűt az azonosításra) ment át a köztudatba, hogy tudniillik Lajost ezzel az ékszerrel azonosították volna. Ha ezt a gondolatsort fogadjuk el, akkor Szerémi és Tatai állítása érdekes megvilágításba kerül, ugyanis mind a két változatban Lajos jegygyűrűjéről és nem pecsétgyűrűjéről van szó. Így alapvető fontosságú, hogy kiderüljön: hiteles forrás-e a velencei kémjelentés, mivel ebben az esetben az említett Báthory-oklevél nem cáfolja meg Szerémi és Tatai állítását.⁴³

A Szerémi-kérdés újabb állomása a történeti munka teljes magyar fordítása volt, amelynek először Erdélyi László, majd őt átdolgozva Juhász László tett eleget.⁴⁴ Székely György bevezető tanulmányában a polgári történetírással szemben marxista szempontból védte meg Szerémit, akit Mohács utáni Magyarország vezető politikusainál szélesebb látókörűnek nevezett. II. Lajos halála körüli legendát úgy értelmezte, hogy nem más, mint kiszínezése Magyarország tragédiájának, s az uralkodó osztály hitványságának.⁴⁵ A legutóbbi időben Bartoniek Emma foglalkozott részletesen Szerémi forráskritikájával, külön teret szentelve II. Lajos állítólagos meggyilkolásának.⁴⁶ Ő létezőnek tartotta Tatai Miklóst, s a „Kesergő levelet” neki tulajdonította.

⁴³ JÁSZAY 1846. 106–107. – SANUDO 1895. T. 43. c. 228. Antonio Boemo jelentése (1526. november 12.): „*Et che la serenissima Regina mandò Cetrizza suo camerier a cercar el Re dove el se impaludò, et che lo ha trovato in quella acqua cum le armadure tracte de dosso et poste apresso lui, et li trovò uno anello che gir li donò la serenissima Regina, et lo cavò de dedo squarzandoli la pelle del dedo, et li cavò la barba et posta in uno fazeleto, la presentò a la Rezina (!), et nel corpo del Re non li trovò ferita alcuna. El qual posto in una cassa imegolata l'hanno portato in Alba regal, dove lui Antonio l'ha veduto in deposito in mezo la chiesa.*” Mária egyébként Székesfehérváron azonosította a férjét. – MARGALITS 1902. 91. – GYALÓKAY 1926. 253.

⁴⁴ ERDÉLYI 1941. – SZERÉMI 1961. – Juhász László tervbe vette a kritikai kiadást, amely a „*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*” új sorozatában jelent volna meg, ám sajnos nem készült el a mai napig.

⁴⁵ SZÉKELY 1961. 15–19.

⁴⁶ BARTONIEK 1975. 57–86.

Feltárta Szerémi benső, személyes indítékait, azon túl, hogy Verancsics felkérésére írta meg művét, szerinte nem hanyagolhatók el az író érzelmi motívumai. Készítése a történetírással inkább érzelmi, tehát irodalmi és publicisztikai és nem tudományos jellegű volt. Ide kapcsolható Kulcsár Péter tömör jellemzése, amely szerint Szerémi skizofréniára hajló személyiség volt és állításainak hitelességét csak ott nem kérdőjelezhetjük meg, ahol más forrás is alátámasztja.⁴⁷ Megfigyelhető az egyetlen párhuzam Brodariccsal, Szerémi szintén Istent tartotta a legfőbb történelemformáló erőnek, de ezzel minden hasonlóságot elmondtunk a két műről.⁴⁸ Bartoniek munkájával egyidőben jelent meg Szakály Ferenc könyve, amelyben a nevezetes napot fókuszba állítva elemezte a csata előtti diplomácia, honvédelem és belpolitika legfontosabb kérdéseit.⁴⁹ A következő jelentős mű, amely meghatározta későbbiekben Mohács hadtörténeti képét, Perjés Géza monográfiája volt. A magyar-török háború és a csata újszerű tárgyalása végén külön fejezetben emlékezett meg a király haláláról.⁵⁰ A hetvenes és a nyolcvanas években írott tanulmányaiban Barta Gábor több ízben is foglalkozott Mohács kérdéskörével és II. Lajos rejtélyes halálával.⁵¹ A csatavesztés 450. évfordulójára kiadott tanulmánykötet, hasonlóképpen, mint a húszas években, az addigi kutatások eredményeit kívánta összegezni.⁵²

Ezzel párhuzamosan létezik egy másik szál a történetírásunkban, amely II. Lajos halálával kapcsolatban hiteles forrásnak tartja Szerémi elbeszélését.⁵³ A legenda megalapozásához hozzájárultak a kortársak által terjesztett vádaskodások is, amelyeket a későbbi irodalom egy része tényként kezelt. Szapolyaik trónigényére vonatkozó adatot Lajos születése után megbízható forrásból nem ismerünk.⁵⁴ Így utólagos belemagyarázásnak tűnhettek

⁴⁷ KULCSÁR 1977. 1104. Kulcsár Péter az 1960-as években megvizsgáltatta Szerémi kéziratát egy szegedi elmeorvossal, aki alátámasztotta az udvari káplán tudathasadását.

⁴⁸ SZERÉMI 1961. 105. is megemlíti Brodarics háborzongató történetét: „*És az özvegyek eldobták csecsemőiket a vízbe, mások eltemették őket a föld alá a töröktől való félelmükben, hogy ne hallják csecsemőik sírását. – Egyes szegény asszonyok az árokban földet szórtak rájuk, a csecsemőikre. És mondták, kik tudtak beszélni: Édesanyám, ne temess el engem, igazán nem sírok.*” – BRODARICS 1977. 326. ugyanez: „*Megtörtént többek között, amiről azelőtt aligha hallottunk, hogy szerencsétlen anyák élő kisgyermeküket, nehogy a sírás árulójuk legyen, a földbe ásták, ahol aztán – anyjuk onnan elmenekülvén – levegő nélkül nyomorultul megfulladtak.*”

⁴⁹ SZAKÁLY 1975.

⁵⁰ PERJÉS 1979. 436–441.

⁵¹ BARTA 1977. – BARTA 1981.

⁵² MOHÁCS 1986.

⁵³ JÁSZAY 1846. – MOGYORÓSSY 1884. – GOSZTONYI 1891. 28–39. – NEUSIEDLER 1926.

⁵⁴ JÁSZAY 1846 29. – MOHÁCS 1987. 107. Guidotto velencei követ 1525. szeptember 3-án a következőket írta: „*Ő az [Szapolyai János], aki a királyság legfelsőbb méltóságára vágyakozik.*” – MOHÁCS 1987. 134. Burgio jelentése a következőkről számolt be (1526. június 30.): „*Különösen Szapolyai vajda és pártja vannak ellene [II. Lajos], akik – ez a gyanú erősen tartja magát – összejátszanak a törökkel.*” – BALOGH 1929. LIX. Francesco Massaro titkári jelentése (1523): „*[Szapolyai] örülne annak, ha az ország elveszne, hogy idővel ő maga visszaszerezhesse az erdélyiek segítségével s magát királlyá tehesse. De keveset fog élni, mert tudóbajos.*”

Cuspinianus, Hans Dernschwam és Szerémi híresztelése 1515-re vonatkozóan, tudniillik, hogy Szapolyai szeretett volna a király lenni. Ezek a rosszindulatú pletykák odáig mentek, hogy az erdélyi vajda az esztergomi érsekkel, a Habsburgok legfőbb támaszával szövetkezve kívánta volna eltenni láb alól a királyt, vagy miután meggyilkoltatja Lajost, megszerzi a trónt és Máriát is.⁵⁵ Szalkay László titkosított levélben jelentette Zsigmondnak a mohácsi vész előtt három évvel, hogy Lajosról pamfleteket terjesztenek, s ellene összeesküvést szőnek Magyarországon.⁵⁶ Teljes volt a zűrzavar az ütközet utáni hetekben is, Zsigmond és Ferdinánd egyaránt várta a friss híreket Magyarországról. Ekkor kaptak lábra azok a mendemondák, miszerint többen látták a királyt, súlyosan megsebesülve a Csele-patak túlsó partján. Spanyolországba csak október közepére jutott el a csatavesztés híre, s ezzel egyidőben Itáliában az a legenda terjedt el, hogy Lajos mégiscsak győzött a csatában és Ibrahim basát élve fogta el.⁵⁷

A sorozatot Jászay Pál nyitotta meg a 19. században, aki monográfiájában jelentős szerepet adott Szerémi históriájának. Részletesen kitért Czettrich levelére, s egy lábjegyzetben néhány ellentmondásra hívta fel a figyelmet Lajos holttestével, illetve megtalálásának körülményeivel

⁵⁵ JÁSZAY 1844. 299–303. – ORTVAY 1914. 227–230. – HERMANN 1961. 39. – BARTA 1977. 17. – MOHÁCS 1987. 134. Burgio szerint (1526. június 30.): „*Nem lehet tagadni, hogy őfelsége élete veszélyben forog. Ha ugyanis nem megy le a harctérre, akkor saját alattvalói kezei közé kerül, aminek nem lehet jó vége, mert mindenki egész nyíltan őt és tanácsosait okolja az ország bukásáért.*”

⁵⁶ ORTVAY 1914. 116. – MOHÁCS 1987. 120. Ide kapcsolható Burgio 1526. március 27-i jelentése: „*Őfelsége legalább is nekem nyíltan megvallotta, hogy jobban fél ezektől a magyarországi törököktől, mint a törökországiaktól.*” – KULCSÁR 1981. 191. Az 1523-as bécsújhelyi találkozón a magyarok elégedetlensége, az üres kincstár, a török elleni védekezés mellett II. Lajos helytelen magatartása volt a téma. A tanácskozás kiváló forrása Krzysztof Szydlowiecki lengyel kancellár naplója. – ZOMBORI 1987. 107–117. – HOPP 1992. 51.

⁵⁷ ACTA TOMICIANA VIII. 222. Zsigmond lengyel király Brodarics Istvánnak: „*Et proinde rogamus illam describere nobis non gravetur, qui certi istic sit, cum de salute ipsius Sermi. nepotis nostri, tum etiam de rebus hostilibus et statu illius regni Ungarie; nam varii rumores huc quotidie ad nos deferri solent, sitque ejus erga nos propensionis et observantie, qua consuevit.*” – ACTA TOMICIANA VIII. 366. Jan Dantyszek lengyel humanista Piotr Tomickinek: (Granada, 1526. október 14.) „*Alia non restant, quam, quum hec scriberem, venit novum ex Gallia, quod Sermus. Ungarie rex in conflictu cum Turcis occubuisset. Ex Italia tamen felicior describitur successus: Sermum. Ungarie regem, accepta prius clade, ex Bohemis, Polonis et Germanis reintegrasse exercitum et Turcos profligasse ac ipsorum ductorem Ibreim Bassa vivum cepisse. Quod utinam verum sit!*” – Érdemes összevetni egy velencei jelentéssel, SANUDO 1895. T. 42. c. 667. (1526. szeptember 16.): „*Al presente notifica come ne li castelli del conte Bernardin è sir fato segni di alegrezza con trar artellarie et far fochi; et questo per la nova hauta che poi roto parte del campo del re di Hongria, il Re con le zente havia, et zonto il vayvoda de Ydria et il capitano Marco di bohemí asaltò il campo del Turco et quello messe in disordine et halo rotto et preso Imbraim basà.*” – ORTVAY 1914. 203–206. – ARTNER 1926. 104–105. – MOHÁCS 1987. 146. Burgio szeptember 5-én ezt jelentette: „*Őfelségéről azt beszélék, hogy vitéz küzdelem után épségben távozott a harcterről, de nem tudni, hogy hová. Ez a hír volt itt elterjedve, s ez tartotta magát három napig.*” – JÁSZAY 1846. 41. Ferdinánd szeptember 9-én értesült Lajos haláláról, s rögtön nekilátott igényelt jogait biztosítani, főként Zsigmond és Szapolyai ellen, akiknek trónigényéhez nem fért kétsége.

kapcsolatban.⁵⁸ Ugyanakkor leszögezte, hogy „Lajos király halálának miként történté még homályban fekszik, s későbbi felvilágosításra vár.” A legenda továbbfejlődését mégis egy hevenyészve odavetett mondata tette lehetővé, miszerint „néhány évvel a szekcsői egyházban ugyanott hová Szerémy utasíta, felásás történvén, két holttest maradványaira akadtak.” Ebből alakult tovább a rémtörténet a Dunaszekcsőn talált két titokzatos hullával. Mogyoróssy János, néhány tévedéssel megtoldva, követte Szerémi munkáját és egy újabb adalékkal szolgált a két dunaszekcsői holttest ügyében. Szerinte az ott található Angyal-kápolnában temették egy sírba a királygyilkosság után Tomori Pált és Szapolyai Györgyöt. Scitovszky János pécsi püspök felkérésére 1840-ben ásatást végeztek a kápolna falainál, ahol két, egymás mellé helyezett emberi maradványra bukkantak, ám ezeket a csontokat az ásatást végző napszámosok szétszórták.⁵⁹ Podhradczy József átvitt jelentésű megjegyzését, miszerint II. Lajos halálát Szapolyai János okozta volna, szó szoros értelműnek vették és bizonyítékként kezelték a későbbi szakirodalomban.⁶⁰ Gosztonyi Jenő még egyet csavart a történeten, s lábjegyzetében már Dunaszekcső legendái közé illesztette a gyilkosságot, ráadásul összeszerkesztette Czettrich beszámolóját Szerémiével, miszerint Lajos csakugyan belezuhant a mocsárba, ám Tomori és Szapolyai kihúzták onnan, majd élve vitték tovább Szekcsőre, hogy ott később meggyilkolják.⁶¹

Pázmándy Dénes a húszas évek elején új szempontból vizsgálta meg Lajos halálát. A legújabb kutatások szerint, amelyeket a bécsi udvari titkos archívumokban ejtettek volna meg, tényleg Mária királyné gyilkoltatta meg II. Lajost két szeretőjével, Nádasdy Tamással és Czettrich Ulrikkal. Pázmándy eddig ismeretlen spanyolországi kéziratokra hivatkozott, amelyről Ballagi Aladár tett volna említést neki szóban. Ő is a Dunába fojtotta Czettrichet, illetve összekeverte Szapolyai Istvánt Szapolyai Györggyel. Meglepő magyarázattal szolgált arra is, hogy miért nem lelte eddig a kutatás II. Lajos meggyilkolására vonatkozó levéltári adatot. Példaként Nádasdy Tamás Ferdinándhoz írt beszámolóját említette: „de a pergamenpapíros alsó része, épp azon a helyen, ahol Lajos személyére tér át, ollóval le van rézsút vágva. Régi szokás volt, hogy

⁵⁸ JÁSZAY 1846. 105–107. Ellentmondásnak tartja, hogy a források egy része romlatlannak tartotta Lajos holttestét, annak ellenére, hogy augusztus 29-től október közepéig hevert a mocsárban.

⁵⁹ MOGYORÓSSY 1884. 36. Bizonyítékként hozza Garay Alajos (1818–1886) dunaszekcsői plébános levelét, amelyet 1881-ben küldött hozzá. – GENTHON 1959. 75. Feltételezhetően a falu hajdani temetőjében álló régi kápolnáról lehetett szó, amely 1775-ben épült, s a 19. század első felében klasszicista stílusban átépítették.

⁶⁰ PODHRADCZY 1832. 68. – MOGYORÓSSY 1879. 42. – GOSZTONYI 1891. 37–38. – NEUSIEDLER 1926. 14–23.

⁶¹ GOSZTONYI 1891. 29–31. „E pontra nézve megjegyzem, hogy 1840–41-ik évben Scitovszky János, akkori pécsi püspök, utóbb esztergomi primás, felszólítására a szekcsői szigetben ásatások történvén, az »Angyal kápolná«-nak romjai alatt négyszögű falak között egy sírban két, egymás mellett fekvő csontváz találtatott, mit azonban az ásók, mire a felügyelő odaérkezett, szétszórtak. Igazolja e tényt a helybeli nép, mely az ásatás körülményeire még élénken emlékezik. Íme a királygyilkos és annak megbosszulója egy sírban!”

a magyar titkos részleteket az okiraton megsemmisítették vagy külön más aktába tették. Így történt ezzel is." Az évfordulóra Neusiedler Jenő megismételte a fenti állításokat, néhány figyelemre méltó kiegészítéssel. Csele-patakot ő is túlságosan kicsinek találta, hogy a király belefulladhasson és hiteles forrásként elemezte Szerémi krónikáját. Ugyanakkor helyesen látta meg, hogy az udvari káplán forrásai között leginkább a népkronikákat, a hagyományokat és a babonás hiedelmeket kell keresni. Nála is láthatjuk azt a makacs tévedést, amely a legtöbb övéhez hasonlatos munkát is jellemzett, miszerint Szerémi részt vett volna a mohácsi ütközetben. Másik visszatérő hamis állítása az volt, hogy Lajos, bár beleesett a Csele-patakba, onnan élve húzták ki a testőrei és vitték Dunaszekcsőre. Érdekes, hogy Tatai-féle változatot vegyítette Szerémiével, holott a többi királygyilkosságot taglaló mű írója mindenáron ragaszkodott Tatai szerzőségéhez és személyéhez. Munkája végén ismertette Lajos meggyilkolásának másik változatát is. Itt a kényszerhelyzetben lévő Mária lett a gyilkosság megrendelője, aki meddősége miatt az a veszély fenyegette, hogy a pápa felbontja Lajossal a házasságát és nem tudja biztosítani a Habsburgok részére az örökösödést. Így maga is kiszorulhat a hatalomból, tehát két szeretőjével, Czettrich Ulrikkal meg Nádasdy Tamással kitervelte és végrehajtotta a gyilkosságot. Bizonyíték erre ismét a cseh háromélű kard lett és a királyi kamarás – állítólagos – erőszakos halála Komáromnál.⁶²

Baráthosi Balogh Benedek munkájában a Csele-patak rehabilitálását tűzte ki célul. Ezek szerint Lajos haláláért nem ez a csermely a felelős, azzal kiegészítve, hogy a gyilkosság valódi megrendelői a Habsburgok voltak.⁶³ Gyakorlatilag megismételte Szerémi állításait, azzal az ismert kiegészítéssel, hogy egy oklevelet a bécsi levéltárban megcsonkítottak ott, ahol II. Lajos igazi halálát tárgyalta. Itt valószínűleg Pázmándy által említett irat történetét vette át – hivatkozás nélkül – az író.⁶⁴ Az irodalmi stílusban vallomást tevő Csele-patak tételesen sorolta fel, hogy miért nem okozhatta II. Lajos halálát.⁶⁵ Szerémi

⁶² NEUSIEDLER 1926. 18–22.

⁶³ BARÁTHOSI 1937. 26. „És itt ütközik ki a Habsburg-gazság egy másik oldala. Felidéztek a háborút, amelyben minden emberi számítás szerint mi csak veszíthettünk, ők pedig arattak. A gyászoló ország kétségbeesett jajsikoltásán a Habsburg-kamarilla kézdörzsölő örömmámorban úszik. A cserbenhagyó elárulás elhallgatásának elleplezésére használják azt a Habsburg kitalálású vakulj magyar beállítását, hogy Mohácsnál a magyarság mint védőbástya vívta a kereszténység harcát a pogánnyal.”

⁶⁴ BARÁTHOSI 1937. 29. „Hatodszorra említjük meg Nádasdy jelentését, amely a bécsi titkos levéltárban van. Ezt a jelentést megcsonkították. Azt a részt, amely II. Lajos király halálát tárgyalja, ollóval levágták, pedig ez volt a perdöntő a király halálában. De éppen ez a megcsonkítás a legfényesebb igazolása annak, ami Lajos királlyal történt.”

⁶⁵ BARÁTHOSI 1937. 29–30. „Fejtegetésünk során mindenekelőtt hallgassuk meg a Csele-patak vallomását, amellyel lemossa magáról a királyölés becsutelt vádját. Íme, miket mond: Aki engem csak egyszer látott, rögtön tudja, hogy én nem ölhettem meg királyomat. Hatodrangú kis patakocská vagyok, alig másfél méter széles. Vízem alig van s csak ha nagyobb eső jön, büszkélkedhetem annyival, amennyibe még egy ma született csikó sem tudna befúgyadni. Meredek partjaim sincsenek s geológiai viszonyaimnál fogva nem is lehettek soha. Nem kérkedhetem azzal sem, hogy partjaimon suhogó nádasok hallgatják csörgedezésemet. Csak ott, ahol játékos futásom

kéziratával kapcsolatban is meglepő eredményre jutott az író, amikor azt kívánta megmagyarázni, miért írta meg Szerémi a királygyilkosságot, hiszen végig Szapolyai Jánost szolgálta. Baráthosi szerint erre a válasz csupán annyi, hogy az eredeti kézirat elveszett és a másolatot Bécsben készítették.⁶⁶ A legenda különös fordulatot vett ebben a munkában, ugyanis a következő feltételezése szerint Tomory Pál és Szapolyai György nem Dunaszekcsőn nyugszanak, mint ahogyan a múlt századi irodalom feltételezte, hanem holttestüket Lajos hullája helyett Székesfehérváron helyezték a márványkoporsóba, hiszen nem képzelhető el, hogy az éjszakai mészárlás két nagy ellenfelét a helyszínen temették volna el. Az író viszont ebben az esetben tartozik azzal a magyarázattal, hogy akkor hol nyugszik II. Lajos magyar király, akit Baráthosi szerint nem temethettek jeltelen sírba a Csele-patak partján. Szerémi és a többiek történetét, a királygyilkosság alapjáról indulva, cáfolta meg pontról pontra. Szerinte a háromélű kard is bizonyíték volt a Habsburg-gyilkosságra, hiszen a magyarok nem használtak ilyen fegyvert, míg a cseheknél akkortájt nemzeti harceszköz volt. Háttérben a feslett nőszemély, Mária és bátyja, a trónra éhes Ferdinánd állhatott. Az ítéletvégrehajtó ebben az átszerkesztett történetben Czettrich Ulrik cseh kalandor lett. A menekülő királyné a Duna felé vette az útját, s a mohácsi révnél a kalandor cseh zsoldosaival meggyilkolják a királyt, s tetemét a vízbe dobták. Czettrich Neszmélyen találkozott szeretőjével, Máriával, aki előtt Lajos gyűrűjével bizonyította, hogy elvégezte a piszkos munkát. Ám nem élvezhette cselszövésének gyümölcsét, Komárom előtt a Dunába fojtották a sokat tudó merénylet. Baráthosi így fejezte be a történetét, amelyben felmentette Szapolyai Györgyöt és a Csele-patakot a királygyilkosság vádjá alól: „II. Lajos és a mohácsi 24000 halott a Habsburgok áldozatai, láncszemek a magyar vértanúk sorozatában. Ez Mohács története.”⁶⁷

Nemeskürty sokat vitatott könyvének kiinduló feltevése az volt, hogy

végén a Duna-ágba torkollok, találkozom sáros mocsárral. Belém hát még, árvíz esetén sem fülhatott a király, legfeljebb ebbe a Duna-ágba. De ezt sem hihetem. A belefulladás helyének mondott rész a csatától alig 10 kilométerre fekszik. Királyom, aki erőstermetű, lovagi tornában elsőrendű hatalmas ifjú volt, 7000 emberrel menekül. A török, cseltől félve, nem üldözi. Nem tudom, hogyan képzelhetik el az emberek egy királyról, hogy olyan nyomorult lovon jön a csatába, amely 10 kilométernyi futás után nem tud szelíd medremen átugorni. Ha pedig azt mondják, hogy nádas iszapba fulladt, nem mondanak igazat, mert olyan bolond nincs, aki a Dunát akarja átugratni lovával. Azt is mesélik, hogy lova megsebesült s azért nem tudott rajtam keresztülszökni. Hát kérem, jöjjenek s nézzenek meg. Ha egy lovas belém esik, elzárja egész medremet. Hogy fülhatott hát belém jó királyom s hű apródjait El sem fértek volna bennem. De másképpen is, ki hiszi el 7000 magyarról, hogy királya kidőlt lova helyett ne adott volna alája másik lovat, ha más nem, két, életre-halálra hű apródja, Aczél és Trepka. Én magamba nem fullaszthattam s el sem temethettem. Igazán csak Brodarics és Gottlieb urak Habsburg-védő meséje, hogy 50 nap múlva találták meg nem is létező iszapomban és sásomban. Ha meg a torkolatomnál lévő dunai sásban volt, akkor halva dobták oda. Mindezek alapján kérem felmentésemet s becsületem helyreállítását.”

⁶⁶ BARÁTHOSI 1937. 31. „A bécsi levéltárban őrzött másolat a XVII. századból való. Ez is ott készült, ahol annyi történeti okmányt eltüntettek, vagy meghamisítottak a Habsburgok érdekében.”

⁶⁷ BARÁTHOSI 1937. 32–35.

Mohács tragédiájának az okozója a bűnös uralkodó osztály, aki ahelyett, hogy a népre támaszkodva megszervezte volna a honvédelmet, inkább egymás ellen fordulva hajszolta az országot végzete felé. A történet központi alakja a démonizált Szapolyai János lett, aki a Dózsa-felkelés kegyetlen leverőjeként gátlástalanul tört a hatalom megszerzésére. Az európai helyzetet elemezve arra a megállapításra jutott az író, hogy a Habsburg-ház trónra jutása helyes és hasznos cselekedet volt. Nemeskürty ebben a sajátos keretben mesélte el a király halálának általa elképzelt változatát.⁶⁸ A költői kérdésekkel megtűzdelt elemzése ügyesen vegyítette a lehetségest a megtörténttel és a valóságot lehetetlennel. Erre az álláspontra kemény kritikai felelet készült a történészszakma korszakkal foglalkozó képviselői részéről.⁶⁹ A rendkívül éles hangú bírálók az íróban a vélt vagy valós nacionalizmus ellen fellépő, illúziókkal leszámoló sikerkönyv íróját látták, aki a történelemtől élvezetes stílusban, szándékos torzításokkal és csúsztatásokkal írt.⁷⁰

Az évfordulóra írt tanulmányában Zakar András azt fejtette ki röviden, hogy a Fuggerek által irányított Mária ölette meg II. Lajost természetesen a szeretőivel.⁷¹ A legenda következő állomása már egy népszerű rádióműsorban bukkant fel, ahol újabb érdekes adalékokkal gazdagodott a mítosz. Volt olyan történet, amelyben a bogumil és huszita eretnekség üldözése okozta volna Lajos halálát, volt, ahol a két régi elemet szerkesztették össze: Szapolyai György a gyilkos de Czetrich Ulrik cseh kardjával követte el a merényletet. A rádióhallgatók említést tettek egy Bécsből származó titkos iratról, amely valahol Magyarországon pusztult volna el. Ez feltételezhetően a Pázmány által említett, később megcsonkított bécsi oklevél lehetett.⁷²

⁶⁸ NEMESKÜRTY 1966. A koncepció főbb elemei: 21. „Vele született rossz tulajdonsága: hirtelen dühkitörései s ilyenkor vérengző kegyetlensége talán ennek a gyengeség látszatát mindenáron ellensúlyozni akaró gátlásnak hatására uralkodott el rajta már beteges mértékben.” 37. „Magyarország ilyen szerencsésen még egyetlen katonai vereséget sem vésztelt át, mint ezt.” 40. „János nem merte felfegyverezni a parasztságot; ez végzete lett.” 45. „Ezért a helyzetért sem a török, sem Zápolya János, sem Mohács nem felelős. Csak és egyedül a magyar nemesség.” 58. „Ha így nézzük a dolgot, a Habsburg-ház trónra emelése helyes és hasznos cselekedet volt.”

⁶⁹ A Mohács-vita legfontosabb hozzászólásai: SZAKÁLY 1968. 260–264. – SZAKÁLY 1969. 39–47. – BARTA 1975. 94–107. – KLANICZAY 1975. 783–798. – BEKE 1976. 100–103. – VEKERDY 1976. 715–727. – PERJES 1976. 829–842. – BARTA 1976. 918–927. – NEMESKÜRTY 1976. 928–938. – KERESZTURY 1976. 938–941. – FARAGÓ 1976. 941–942.

⁷⁰ NEMESKÜRTY 1966. 221. „hanem a magyar nacionalizmus Európában szinte egyedülálló módján nyugodtan és zavartalanul meghamisítjuk a saját történelmünket.” – SZAKÁLY 1968. 260–263. Elfogadhatatlannak ítélte, hogy a kötet szerzője történészek felé regénynek, a nagyközönség számára pedig történeti munkának tartja könyvét.

⁷¹ ZAKAR 1976.

⁷² BARTA 1980. 5–6. – BENDA–BARTA 1988. 73–79. „Meg vagyok győződve arról, hogy II. Lajos nem a patakba fulladt bele, hanem saját üldözésének a kelyhéből ivott. Ugyanis a magyar királyok, már az Árpád-háziak közül néhányan, majd az Anjouk és a későbbiek is, üldözték az akkor eretneknek tartott bogumilokat és huszitákat. Ezek pedig az igazi hitet és vallást hirdették és képviselték. Tulajdonképpen ez ütött vissza 1526-ban, olyan Mohácsunk lett, mint nekik volt.” illetve „Noszlopi Tivadar *Elmúlt idők* című munkájában olvasta, hogy Lajos királyt meggyilkolták. Azt is tudja, hogy Szapolyai György a király apródjának, a cseh Czetrich Ulriknak a kardjával

A rádióhallgatók említést tettek egy Bécsből származó titkos iratról, amely valahol Magyarországon pusztult volna el. Ez feltételezhetően a Pázmándy által említett, később megcsonkított bécsi oklevél lehetett.⁷²

Ezután Grandpierre Endre a magyar történelmet újszerű nézőpontból tárgyaló kötetben, két kiadásban jelentette meg a királygyilkosság históriáját.⁷³ Utolsó könyvében rendkívül egyéni elképzelésébe ágyazódott be II. Lajos halála. Grandpierre művében történelmünk rendhagyó ritmusának bizonyítékait sorolta fel, dialektikus szemléletében históriánkat váltakozó gyorsulásokként és lassulásokként jellemezte. Ennek a megközelítési módnak a lényegét abban foglalhatjuk össze, hogy az író tervszerűséget vélt felfedezni királyaink életével, pontosabban élettartalmában és halálában.⁷⁴ Ennek fényében értelmezte a vegyesházból származó királyaink uralkodását, amelyben II. Lajos regnálása egy ellenszakaszban valósult meg, ahol gyorsuló ritmusban mindössze tíz évet trónolt, ellentétben atyjával és I. Mátyással. Véleménye szerint a jelek határozottan arra utaltak, hogy a „fejlett titkos ügynöki hálózattal rendelkező Habsburgoknak sikerült kiküszöbölniük a történelmi események ritmusát felpörgető külső zavaró tényezőket, illetve elhárítaniuk a királygyilkosságokra törő titkos erők tevékenységét.” Az általa értelmezett számadatokból arra a következtetésre jutott, hogy az Árpád házi és vegyesházi királyaink uralkodási éveiből 791 év, míg a Habsburg-korszak uralkodóinak mindössze 26 év hiányzik. Érvelésének lényege: a magas kort megélt Habsburg-uralkodók az optimálisnak mondott időszakot (33–60 életév) többnyire elérték, ugyanakkor a többi királyunk, kevés kivétellel, fiatalon meghalt. Grandpierre szerint, míg a Mohács előtti történelmünk töréseit rejtett erők, többnyire ma napig ismeretlen háttérben álló tényezők okozták, addig a Habsburg-uralom alatt ezek a központi hatalom folytonosságát szaggató titkos erők kiiktatódtak.⁷⁵ II. Lajos rejtélyes halálát tárgyaló fejezet ennek ismeretében íródott. Az aprólékosan elemzett Sárffy-jelentést nem fogadta el hitelesnek, ám a beszámoló lényegét abban látta, hogy Szapolyai megválasztását törvénytelennek tüntette fel és hiteltelenítette. Hiteles forrásként elemezte ugyanakkor Szerémi históriáját, s a két beszámoló valós és vélt ellentmondásait ügyesen ütköztette össze. Végző konklúziója a következő volt: II. Lajos halálát összeesküvés okozta.

A legkülönbözőbb információ hordozókon őrződött meg a király-

⁷² BARTA 1980. 5–6. – BENDA–BARTA 1988. 73–79. „Meg vagyok győződve arról, hogy II. Lajos nem a patakba fulladt bele, hanem saját üldözésének a kelyhéből ivott. Ugyanis a magyar királyok, már az Árpád-háziak közül néhányan, majd az Anjouk és a későbbiek is, üldözték az akkor eretneknek tartott bogumilokat és huszitákat. Ezek pedig az igazi hitet és vallást hirdették és képviselték. Tulajdonképpen ez ütött vissza 1526-ban, olyan Mohácsunk lett, mint nekik volt.” illetve „Noszlópi Tivadar *Elmúlt idők* című munkájában olvasta, hogy Lajos királyt meggyilkolták. Azt is tudja, hogy Szapolyai György a király apródjának, a cseh Czetrich Ulriknak a kardjával szúrta le a királyt.” – NOSZLOPY 1910. 84–86. Noszlópy Tivadar (1861–) kaposvári tisztviselő Szerémi alapján tárgyalta Lajos halálát, ám Gosztonyi elméletét nem fogadta el hitelesnek.

⁷³ GRANDPIERRE 1989. 143–175. – GRANDPIERRE 1991. 207–229.

⁷⁴ GRANDPIERRE 1991. 10–11.

⁷⁵ GRANDPIERRE 1991. 10–49.

gyilkosság legendája az utókornak, gondoljunk csak a Verancsics-család tulajdonában lévő Szerémi-kéziratra, a korabeli magyar, cseh, horvát, szlovák és német nyelvű históriás énekekre, olasz nyelvű kémjelentésekre, az akkor újdonságnak számító Neue Zeitungokra, a 16–17. századi nyomtatott történeti munkákra, kis példányszámú szakkönyvekre, hatalmas dicsőséget hozó sikerművekre, népes hallgatótáborral rendelkező rádióműsorokra. Így nem tarthatjuk furcsának azt sem, hogy a mítosz az adatáramlás legújabb vívmányán, a világot behálózó interneten is felbukkant.⁷⁶

Rövidítések feloldása:

ACTA TOMICIANA	Acta Tomiciana. Epistolae, legationes, responsa, actiones, res gestae serenissimi principis Sigismundi, ejus nominis primi, regis Poloniae.... I–XIII. Posnaniae, 1852–1915.
ACSÁDY 1894.	ACSÁDY Ignác: Verancsics Antal és Szerémi György. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1894. 1–59.
ANDRÁSSY 1861.	ANDRÁSSY Manó: Kiadatlan magyar érmék és pecsétgyűrűk. = Archeológiai Közlemények, 1861. 49–64.
ARTNER 1926.	ARTNER Edgár: Magyarország és az apostoli szentszék viszonya a mohácsi vészt megelőző években, 1521–1526. = MOHÁCS 1926. 63–123.
BALOGH 1929.	BALOGH István: Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526). Szeged, 1929.
BARÁTHOSI 1937.	BARÁTHOSI-Balogh Benedek: A magyar nemzet igazi története . III. rész. A magyarság kigyilkolása a Habsburgok alatt. (Baráthosi Turáni Könyvei XVII.) Bp., 1937.
BARTA 1975.	BARTA Gábor: Történelemről írni. = Valóság, 1975/12. 94–107.
BARTA 1976.	BARTA Gábor: Mohács ürügyén. = Jelenkor, 1976. 918–927.
BARTA 1977.	BARTA Gábor: Illúziók esztendeje. (Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez.) = Történeti Szemle, 1977. 1–30.
BARTA 1980.	BARTA Gábor: Hogyan halt meg II. Lajos király. = História, 1980/1. 5–6.
BARTA 1981.	BARTA Gábor: A Sztambulba vezető út 1526–1528. (A török-magyar szövetség és előzményei.) = Századok, 1981. 152–205.
BARTA 1986.	BARTA Gábor: Egy magyar politikus a középkori Magyarország széthullásának éveiben. = MOHÁCS 1986. 275–322.
BARTONIEK 1975.	BARTONIEK Emma: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Bp., 1975.
BEKE 1976.	BEKE Kata: Ki írjon a történelemről? = Valóság, 1976/3. 100–103.
BENDA–BARTA 1988.	BENDA Kálmán–BARTA Gábor: Mendemondák és valóság II. Lajos király haláláról. = Olvastam valahol. III. Történészek a Rádió ismeretterjesztő műsorai. Bp., 1988. 73–79.
BENE–BORIÁN 1988.	BENE Sándor–BORIÁN Gellért: Zrínyi és a vadkan. Bp., 1988.
BERTÉNYI 1986.	BERTÉNYI Iván: Sfragisztika. = A történelem segédtudományai. Szerkesztette Kállay István. Bp., 1986. 169–193.

⁷⁶ Elsősorban a „Nimrud” internetes levelezőfórumra, s „Középkor” nevű újságára gondolunk. Itt mondok köszönetet HOSSZÚ Gábornak (Budapesti Műszaki Egyetem), aki lehetővé tette mindannyiunknak, hogy a rendkívül izgalmas vitában és eszmecserében részt vehessünk, s megköszönöm vitapartnereimnek kiváló hozzászólásait, amelyek nélkül ez a tanulmány nem készülhetett volna el. A levelezőforum címe: <http://nimrud.eet.bme.hu/14/>.

- BERTÉNYI 1994. Korai magyar történeti lexikon. Főszerkesztő Kristó Gyula. Bp., 1994. A gyűrűspeccét címszó.
- BRODARICS 1977. BRODARICS István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről. = KULCSÁR 1977. 289–328.
- DUDÁS 1886/1. DUDÁS Gyula: Szerémi élete. = Századok, 1886. 242–252.
- DUDÁS 1886/2. DUDÁS Gyula: Szerémi György emlékirata. Történetkútfői tanulmány. Bp., 1886.
- ERDÉLYI 1892. ERDÉLYI László: Szerémi György élete és emlékirata. Bp., 1892.
- ERDÉLYI 1893. ERDÉLYI László: Szerémi emlékiratának függeléke, az »epistola fleblis« még sem Szerémi munkája. = Századok, 1893. 544–546.; 731–732.
- ERDÉLYI 1894. ERDÉLYI László: Még egyszer Szeréminek kesergő leveléről. Újabb feleletem Szádeczky úrnak. = Századok, 1894. 62–69.
- ERDÉLYI 1941. ERDÉLYI László: A mohácsi vész nemzedéke. Népleléktörténeti korrajz egykorú emlékiratokból. Bp., 1941.
- ERNYEY 1923. ERNYEY József: Egykorú cseh krónikás énekek a mohácsi veszedelemről. = Népelet, 1923/1924. 15–23.
- FARAGÓ 1976. FARAGÓ Vilmos: Egy vitacikk ürügyén – az illetékességről. = Jelenkor, 1976. 941–942.
- FRAKNÓI 1918. FRAKNÓI Vilmos: Küzdelem a nemzeti királyságért 1505-ben. = Századok, 1918. 142–160.
- GENTHON 1959. GENTHON István: Magyarország művészeti emlékei. 1. Dunántúl. Bp., 1959.
- GÉVAY 1840. GÉVAY Antal: II. Lajos király halála. Egy kortárs eltérő előadása. = Tudománytár, 1840. 167–175.
- GOSZTONYI 1891. GOSZTONYI Jenő: Duna-Szekcső a múltban és jelenben. Pécs, 1891.
- GRANDPIERRE 1989. KOLOSZVÁRI G(RANDPIERRE) Endre: Lajos király három halála és négy temetése. Bp., 1989.
- GRANDPIERRE 1991. GRANDPIERRE K. Endre: Magyarok titkos története. Bp., 1991.
- GYALÓKAY 1926. GYALÓKAY Jenő: A mohácsi csata. = MOHÁCS 1926. 193–277.
- GYÖRY 1933. GYÖRY János: A kereszténység védőbástya – Magyarország képe a XVI. századi francia irodalomban. = Minerva, 1933. 69–124.
- HERMANN 1961. HERMANN Zsuzsanna: Az 1515. évi Habsburg-Jagello szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi előtörténetéhez. = Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 21. Bp., 1961.
- HLATKY 1938. HLATKY Mária: A magyar gyűrű. Bp., 1938.
- HOPP 1992. HOPP Lajos: Az „Antemurale” és „Conformitas” humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban. (Humanizmus és reformáció 19.) Bp., 1992.
- IPOLYI 1876. IPOLYI Arnold: A magyar mű- és történeti emlékek kiállítása. = Századok, 1876. 486–561.
- JÁSZAY 1846. JÁSZAY Pál: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. Pest, 1846.
- KARÁCSONYI 1913. KARÁCSONYI János: Világbolondító Tomkó János. Századok, 1913. 1–11.
- KERESZTURY 1976. KERESZTURY Dezső: Csak néhány kérdés. = Jelenkor, 1976. 938–941.
- KISS 1976. KISS Béla: II. Lajos halála. = Vigilia, 1976. 507–512.
- KLANICZAY 1975. KLANICZAY Tibor: Mi és miért veszett Mohácsnál? = Kortárs, 1975. 783–798.
- KOSÁRY 1978. KOSÁRY Domokos: Magyar külpolitika Mohács előtt. Bp., 1978.
- KUBINYI 1981. KUBINYI András: A mohácsi csata és előzményei. = Századok, 1981. 66–107.
- KULCSÁR 1977. Humanista történetírók. Szerkesztette Kulcsár Péter. Bp., 1977.
- KULCSÁR 1981. KULCSÁR Péter: A Jagelló-kor. Bp., 1981.
- KUMOROVITZ 1993. KUMOROVITZ L. Bernát: A magyar pecséthasználat története a középkorban. Bp., 1993.

- MOGYORÓSSY 1884. MOGYORÓSSY János: Történelmi adatok Szerémi György emlékirataiból. B.-Gyulán, 1882.
- MOHÁCS 1926. Mohácsi emlékkönyv 1526. Szerkesztette Lukinich Imre. Bp., 1926.
- MOHÁCS 1986. Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerkesztette Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp., 1986.
- MOHÁCS 1987. Mohács emlékezete. Szerkesztette Katona Tamás. Bp., 1987.
- NEMESKÜRTY 1966. NEMESKÜRTY István: Ez történt Mohács után. Tudósítás a magyar történelem tizenöt esztendejéről 1526–1541. Bp., 1966.; 1968².
- NEMESKÜRTY 1975. NEMESKÜRTY István: Önfia vágta sebét. Bp., 1975.; 1980².
- NEMESKÜRTY 1976. NEMESKÜRTY István: Magam mentsége Mohács után. = Jelenkor, 1976. 928–938.
- NÉMETH 1897. Baranya múltja és jelene. Szerkesztette Várady Ferenc. II. kötet. Pécs, 1897.
- NEUSIEDLER 1926. NEUSIEDLER Jenő: Mohács. Miként halt meg II. Lajos király? Nagyzanisza, 1926.
- NOSZLOPY 1910. NOSZLOPY Tivadar: Második Lajos király halála. = Elmúlt időkől. Kaposvár, 1910. 84–86.
- ORTVAY 1914. ORTVAY Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje. Bp., 1914.
- PÁZMÁNDY 1923. PÁZMÁNDY DÉNES: II. Lajos halála. = Világ, 1923. október 12. 3–4.
- PERJÉS 1976. PERJÉS Géza: Csendes, békés meditáció Mohácsról. = Jelenkor, 1976. 829–842.
- PERJÉS 1979. PERJÉS Géza: Mohács. Bp., 1979.
- PODHRADECZKY 1832. PODHRADECZKY József: A mohácsi ütközet szerentsétlen kimenetelét tulajdoníthatjuk-e Zápolya Jánosnak? = Tudományos Gyűjtemény, 1832. V. kötet. 59–71.
- PROKOPP 1967. PROKOPP Gyula: II. Lajos király pecsétgyűrűje. = Vigilia, 1967. 527–530.
- PROKOPP 1983. PROKOPP Gyula: Esztergomi Primási Levéltár. = Magyarország levéltárai. Szerkesztette Balázs Péter. Bp., 1983. 272–280.
- SANUDO 1895. SANUDO, Marin [Minor]: I diarii di Marino Sanuto. (Editori: Nicolo Barozzi, Guglielmo Berchet). 1–59. Tom. Venezia, 1879–1903.
- SZABÓ 1908. SZABÓ Dezső: Magyar országgyűlések 1505–1508. = Századok, 1908. 697–719.
- SZABÓ 1909. SZABÓ Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp., 1909.
- SZABÓ 1911. SZABÓ Dezső: Válasz Szekfű Gyulának „A magyar országgyűlések története II. Lajos korában” c. könyvről szóló bírálatára. = Századok, 1911. 553–555.
- SZAKÁLY 1968. SZAKÁLY Ferenc: Recenzió Nemeskürty István könyvéről. = Századok, 1968. 260–264.
- SZAKÁLY 1969. SZAKÁLY Ferenc: Egy történelmi bestseller és ami mögötte van. = Valóság 1969/5. 39–47.
- SZAKÁLY 1975. SZAKÁLY Ferenc: A mohácsi csata. (Sorsdöntő történelmi napok 2.) Bp., 1975.
- SZÁDECZKY 1892/1. SZÁDECZKY Lajos: Szerémi György élete és emlékirata. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből XV. 7.) Bp., 1892.
- SZÁDECZKY 1892/2. SZÁDECZKY Lajos: Szerémi emlékirata kiadásának hiányai. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből XV. 8.) Bp., 1892.
- SZÁDECZKY 1893. SZÁDECZKY Lajos: Ki írta a Lajos király haláláról kesergő levelet? Válasz Erdélyinek. = Századok, 1893. 819–824.
- SZÁDECZKY 1894. SZÁDECZKY Lajos: Válasz Erdélyi úr 3-ik »kesergő levelére«. = Századok, 1894. 69–73.
- SZÉKELY 1961. SZÉKELY György: Élmény, néphit és valóság Szerémi művében. = SZERÉMI 1961. 7–22.

SZEKFŰ 1911/1.	SZEKFŰ Gyula: Recenió Szabó Dezső könyvéről. = Századok, 1911. 448–451.
SZEKFŰ 1911/2.	SZEKFŰ Gyula: Szabó Dezső válaszára. = Századok, 1911. 654–655.
SZERÉMI KÉZIRATA	GEORGIUS SIRMIENSIS: Epistola de perditione regni Hungarorum. = OSzK Kézirattára, Fol. Lat. 4020.
SZERÉMI 1857.	SZERÉMI György: Emlékirata Magyarország romlásáról 1484–1543. Kiadta Wenzel Gusztáv. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. I.) Pest, 1857.
SZERÉMI 1941.	SZERÉMI György: A mohácsi vész kora. Fordította Erdélyi László. Szeged, 1941.
SZERÉMI 1961.	SZERÉMI György: Magyarország romlásáról. (Monumenta Hungarica V.) Fordította Erdélyi László és Juhász László, bevezetés és a jegyzeteket írta Székely György. Bp., 1961.
VEKERDY 1976.	VEKERDY László: Nekünk Mohács kell? = Jelenkor, 1976. 715–727.
VERANCICS II.	Verancsics Antal összes munkái. Kiadta Szalay László. II. kötet. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. III.) Pest, 1857.
VID 1910.	VID V. Jeromos: Szerémi György emlékiratainak művelődéstörténeti adatai. (Művelődéstörténeti Értekezések 43.) Bp., 1910.
ZAKAR 1976.	ZAKAR András: Elhallgatott fejezetek a magyar történelemből. Svájc, 1976.
ZAY 1982.	Magyar emlékirók 16–18. század. Szerkesztette Bitskey István. Bp., 1982. 7–58.
ZILAHÍ 1860.	ZILAHÍ Károly: Szerémi György emlékirata. = Budapesti Szemle, 1860. X. kötet. 160–200.
ZSILINSZKY 1878.	ZSILINSZKY Mihály: Szerémi György emlékirata. = Havi Szemle, 1878. I. 250–255.

The question of Szerémi's authenticity

In the Middle Age of Hungarian history it is the most thrilling story: mysterious death of the Hungarian King, Louis II (1506–1526). There are two versions. Firstly, Louis got in the marsh of Mohács. Secondly, he was killed György Szapolyai in the castle of Dunaszekcső. The second version is probably a political fiction, because it prepared the pretension of the Hapsburg dynasty. Namely, the greatest enemy of the Hapsburgs was János Szapolyai, voivode of Transylvania, whose brother György Szapolyai was supposed to be the regicidal. The theory of the regicidal was kept for us by György Szerémi's chronicle, which was written in Latin in the years of 1540. This old manuscript is full of horrible and mythical tales. In the version of Szerémi the king got out from the marsh and escaped to a village. They stayed here and Szapolyai revenged the lost battle, so he killed Louis, the Hungarian king. However, the chronological order of this work contains a lot of illogical elements, for instance Louis was entombed by Pál Tomori on Thursday morning while he was killed by György Szapolyai only on Friday mornig. Consequently Szerémi's chronicle cannot be regarded as on authentic source about Louis king's death.